

LOOSDORF S HRADEM V LAA AN DER THAYA (LÁVĚ NAD DYJÍ) V DOLNÍCH RAKOUSÍCH ZA JANA (I.) JOSEFA KNÍŽETE Z LIECHTENSTEINA V LETECH 1781–1810

DANIEL LYČKA

Loosdorf with the Castle in Laa an der Thaya in Lower Austria under Johann (I.) Joseph, Prince of Liechtenstein during 1781–1810

The Loosdorf domain with the Hagendorf farmstead in Lower Austria was the first place where Johann (I.) Joseph, Prince of Liechtenstein, carried out his building, landscaping, and farming activities. The castle was rebuilt, probably based on the design of the architect Benedikt Henrici. An English park was established that was later replaced with a natural landscape park after the design of Bernhard Petri, the director of princely estates. Moreover, voluptuary structures were erected: Hanselburg and presently missing hermitage, a charcoal-burner's hut, and Diana's temple. The medieval castle in the nearby town of Laa an der Thaya was also renovated.

Key words: the Liechtensteins – Johann I. Joseph, Prince of Liechtenstein – Loosdorf – Laa an der Thaya – Hagendorf – Seebenstein – Hanselburg – Türkensturz – Benedikt Henrici – Bernhard Petri

Dolnorakouské panství Loosdorf se statkem Hagendorf se stalo prvním místem, kde Jan (I.) Josef kníže z Liechtensteina realizoval stavební, krajinářskou a hospodářskou činnost. Došlo k přestavbě zámku, a to zřejmě zcela podle plánů architekta Benedikta Henriciho. Vznikla anglická zahrada, jež byla později nahrazena přírodně-krajinářským parkem podle návrhu ředitele knížecích statků Bernharda Petriho. A došlo i k výstavbě voluptuárních staveb: Janohradu a dnes již neexistující poustevny, uhlířské chýše či Dianina chrámu. Upravován byl i nedaleký středověký hrad ve městě Láva nad Dyjí (Laa an der Thaya).

Klíčová slova: Liechtensteinové – Jan I. Josef kníže z Liechtensteina – Loosdorf – Láva nad Dyjí (Laa an der Thaya) – Hagendorf – Seebenstein – Janův hrad (Hanselburg) – Turecký sráz (Türkensturz) – Benedikt Henrici – Bernhard Petri

V roce 1810 prodal Jan I. Josef kníže a vládce domu z Liechtensteina a na Liechtensteinu a Mikulovu, vévoda krnovský a opavský ve Slezsku, hrabě z Rietberga, komorník Jeho císařsko-královského apoštolského majestátu, rytíř Řádu zlatého rouna a nositel velkokříže Vojenského řádu Marie Terezie, polní maršál, majitel husarského pluku č. 7, velící generál v Dolních a Horních Rakousích a velitel hlavního a rezidenčního města Vídně, prezident Delegovaného vojenského smíšeného soudu ect.¹⁾ dolnorakouské panství Loosdorf se statkem Hagendorf a s hradem ve městě Laa an der Thaya (česky zastaralejší název Láva nad Dyjí) vídeňskému měšťanu Michaelovi Hengelmüllerovi za 795 000 zlatých vídeňské měny (sic!) a 2 000 zlatých (dále jen zl.) jakožto klíčné. Kupní smlouva byla podepsána ve Vídni dne 15. května 1810.²⁾

1) K Janovi (I.) Josefu knížeti z Liechtensteina srov. např. O. Criste, Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein. Eine Biographie. Wien 1905; J. von Falke, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. III. Band. Wien 1882, s. 285–337; D. Lyčka, Voják, hospodář a stavitel polní maršál Jan I. Josef kníže z Liechtensteina 1760–1836, in: S. M. Petrovitsová ed., Lichtenštajnské knížatstvo a jeho knížecí domov von und zu Liechtenstein v kontexte našich dějin a současnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konané dne 17. 9. 2019 v Holíci nad Moravou. Bratislava 2019, s. 67–86; E. Oberhammer, Liechtenstein, Johann I. Fürst von und zu, in: Neue Deutsche Biographie 14, 1985, s. 519; H. Haupt, Liechtenstein, Johann I. Josef von, in: Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein (online), dostupné na: https://historisches-lexikon.li/Liechtenstein/_Johann_I._Josef_von [citováno 23. 5. 2020].

2) LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz–Vienna, Hausarchiv (dále jen SL-HA), fond Herrschaftsarchivalien (dále jen H), kart. H 2551, nefol., panství Loosdorf. Za možnost studia archivního ma-

Za zcela nejasných příčin a v době rostoucí inflace prodal po pěti letech od doby, kdy se po náhlé smrti svého staršího bezdětného bratra Aloise I. Josefa knížete z Liechtensteina stal hlavou primogenitury rodu, alodiální panství, které mu připadlo na základě rozhodnutí v závěti po smrti jeho otce Františka Josefa I. knížete z Liechtensteina v roce 1781.³⁾ (K původně zděděnému panství Loosdorf a statku Hagendorf následně přikoupil i hrad Laa.)

Cílem předložené studie je se na základě studia archivního spisového materiálu, komparovaného s eventuální dobovou literaturou, primárně zaměřit na stavební činnost Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina na dolnorakouském panství Loosdorf v období od 80. let 18. století do roku 1810. Právě z této doby jsou dochovány stavební účty a jiné prameny k přestavbě knížecího zámku, včetně vzniku anglického parku a voluptuárních staveb. Ale hlavně jde o první panství, případně i pomyslný areál, na kterém budoucí suverénní kníže realizoval jak stavební a krajinářské úpravy, tak dobově podmíněnou vzorovou hospodářskou činnost, spojenou hlavně s chovem ovcí merino. A naopak jedny z posledních stavebních úprav na Janových dolnorakouských panstvích proběhly v souvislosti s výstavbou romantizujících ruin Tureckého srázu u obce Gleißfeldu nedaleko hradu Seebensteinu.

teriálu v Domácím archivu vládnoucích knížat z a na Liechtensteinu ve Vídni by autor na tomto místě rád poděkoval Dr. Arthuru Stögmännovi a za obrazový materiál Mag. Michaelu Schwellerovi.

3) Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond F 94 Velkostatek Valtice, kart. 156, fol. 161r–162v, výpis z testamentu Františka Josefa I. knížete z Liechtensteina 1781.

Obr. 1: Loosdorf (Dolní Rakousy), pohled na zámek s okolím, akvarel, Ludwig Seitle kolem roku 1865 (NÖ Landesbibliothek, Topographische Sammlung, Sign. 30.449).

„Loosdorf und Laa an der mährischen Gränze, zwey Schlößer, welche diesem Fürsten schon vor dem Antritt der Regierung des erlauchten Hauses Lichtenstein gehörten, waren die Schule seines so sehr geläuterten Geschmacks. Das in Loosdorf innerlich und äusserlich eben so prächtig als geschmackvoll hergestellte große Schloß; die Tempel, Ruinen, und andere dem Genius der Gegend entsprechende, und diese zugleich charakterisirenden Gebäude; die dortigen ländlichen Verschönerungen, sprechen laut dafür. — Das Schloß Laa, zwey Stunden von da, ist ein ziemlich weiltäufiges uraltes Ritterschloß; es wurde nach seiner Bauart in altdeutschen Geschmack wieder hergestellt, und innerlich harmonisch eingerichtet.“⁴⁾

Stavbě dolnorakouského zámku v Loosdorfu (Schloss Loosdorf) v okrese Mistelbach předcházelo první opevněné středověké sídlo, které během doby častokrát měnilo svého majitele a u kterého docházelo k jeho přestavbě. Mezi vlastníky například patřil Jindřich Matyáš hrabě z Thurunu a Valsassina, jemuž byl majetek zabaven a zkonfiskován po roce 1620. Události třicetileté války následně také způsobily další změnu majitelů zámku, ale rovněž jeho poničení ze strany švédských vojsk. V roce 1672 zachytil stav nového a tehdy ještě stále existujícího starého zámku (nazývaného též *Alten Burg*, tedy Starý hrad) na rytině č. 46 (*Lostorff*) Georg Matthäus Vischer. V roce 1732 zámek i s okolními pozemky získal Janův dědeček Emanuel kníže z Liechtensteina, který jednak začal s přestavbou panského sídla, jednak na místě starého zámku s výstavbou současného přilehlého farního kostela Nejsvětější Trojice. Dnes patří zámek rodině Piatti, neboť jej s celým panstvím v roce 1834 od Michaela Hengelmüllera odkoupil Fridrich August hrabě a markýz z Piatti.⁵⁾

4) C. J. Jurende ed., *Wie der Fürst Johann von und zu Liechtenstein schon in den drey ersten Jahren seiner Regierung durch neue majestätische Gebäude, durch reizende Natur und Kunstanlagen seine Herrschaften in Mähren und Oestreich verschönert hat*. Redlicher Verkündiger. Ein Archiv des Mannigfaltigen und Interessanten, Nr. 26, May 1814, s. 405–411, cit. s. 407 (původní článek byl otištěn v *Preßburger Zeitung*, 1808, 8. 3., č. 19, s. 214).

Zámek je vystavěný na nepravdělném čtvercovém půdorysu, s dvoupodlažními a třípodlažními křídly. Nejvíce reprezentativní částí je zahradní (západní) křídlo se středním rizalitem, tvořeným třemi páry toskánských sloupů nesoucími balkón s kamennou balustrádou obohacenou vázami. Nechybí ani erb (dříve knížete z Liechtensteina), ačkoliv veškerá heraldická znamení nejsou dnes již čitelná. Vstup na balkón s výhledem do okolního parku byl možný z Velkého sálu skrze dvě francouzská okna zdobená suprafenestrami. Celkem má fasáda zahradního křídla 14 okenních os, přičemž nároží je zdůrazněno dvouosým rizalitem. Jednotlivá patra jsou na fasádách všech křídel následně oddělena kordonovou

římsovou a okna zdobena šambránami. Vstup do parku byl možný, stejně jako v případě vstupu na balkón, skrze další dvě francouzská okna v přízemí, lemovaná dvojicí pilastrů, a dále dolů po 14stupňovitém kamenném schodišti. Hlavní vstup do zámku se nachází v centrálním rizalitu 12osé severní strany. Jde o klenutý portál z druhé poloviny 17. století, jehož dřevěná vrata by měla být původní z konce 18. století, a to včetně kování. V přízemí nádvoří se na severní, jižní a západní straně nacházejí arkády. Uprostřed nádvoří je umístěna barokní kašna s kamennou postavou římského boha moří Neptuna a fasády zdobí druhotně umístěné kamenné reliéfy s heraldickými motivy a velký renesanční náhrobník rytíře Adama Galla z Gallensteina. Z prvního patra východního křídla je přístup do dnešního farního kostela. Ve čtyřech místnostech prvního patra zahradního křídla se v rozličném stavu zachovala tapetová výzdoba, pocházející z doby Jana Josefa knížete z Liechtensteina.⁶⁾

Pozdně barokní jednolodní (dnes farní) kostel Nejsvětější Trojice byl vystavěn v letech 1748–1751, a to s jedinou dvoupodlažní věží na východní straně, zakončenou rokokovou bání. Interiér, tvořený pěti poli valené klenby s výsečemi a v západní části panskou emporou nesenou dvojicí sloupů, zdobí hlavní oltář s výjevem korunovace Panny Marie z první poloviny 18. století a s postranními oltáři s motivy sv. archanděla Michaela a Klanění tří králů. Z konce 19. století následně pocházejí čtyři olejomalby ve výklencích ve zdi: v levé části jde o námět sv. Josefa a sv. Jana Nepomuckého, v pravé části o Marii Immaculatu a o sv. Šebestiána, Rocha a Aloise.⁷⁾

5) R. Büttner – R. Madritsch, *Burgen und Schlösser in Niederösterreich. Vom Bisamberg bis Laa/Thaya*. Wien 1987, s. 162–165. Srov. G. Clam Martinic, *Österreichisches Burgenlexikon: Burgen und Ruinen, Ansätze, Schlösser und Palais*. Linz 1992; [burgen-austria.com](http://www.burgen-austria.com) [online], dostupné na: <http://www.burgen-austria.com/archive.php?> [citováno 3. 6. 2020].

6) Tamtéž.

7) E. Benesch a kol., *Niederösterreich nördlich der Donau (= Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs)*. Wien 1990, s. 684–685.

Obr. 2: Loosdorf, pohled na průčelí farního kostela Nejsvětější Trojice, stav 2016 (všechny snímky D. Lyčka).

Zřejmě v souvislosti s prodejem panství byl vypracován soupis majetku, kdy je samotná zámecká budova popisována v překladu: „Na straně ležící naproti východu je původní farní kostel, do kterého se lze dostat dobře zaklenutou chodbou, která vede okolo celého zámku po straně do dvora a ústí do velmi vkusně upravené oratoře. Má jedno patro, je velmi pevně vystavěn a krásně zařízen. V současné době je v nejlepším, ba v přímo nevylepšitelném stavu. Na hlavních, ani vnitřních zdech nic nechybí, stejně tak jako na střeše, která je pečlivě udržovaná. Od hlavního portálu zámku se tyčí schodiště z kvádrů, které má 14 schodů a v prvním patře je velmi hezky upravený balkón, který je nesen velkými kamennými sloupy v korintském stylu [sic!]. Nad ním trní knížecí znak vytesaný do kamene, který se vyznačuje majestátní nádherou a vzezřením. Všechna okna jsou z vnější strany opatřena ještě jedním oknem na zimu a žaluziemi.

K přízemí vede vstup širokou vjezdovou bránou, pokračuje vydlážděnou chodbou krytou stropem zaklenutým na pilířích a ústí na čtvercový ze třech stran uzavřený dvůr ležící uprostřed zámku. V přízemí, vpravo od vjezdu, je nad vzdušným hlavním schodištěm s kamennými náslapy a velmi hezkým vyřezávaným dřevěným zábradlím, potom malá kuchyně, pokoj a cihlami dlážděná komora, které jsou určeny pro panskou služebnou, dále následují tři velké pokoje s parketovou podlahou, předpokoj a toaleta. Následuje velký malbami zdobený biliárový pokoj s parketovou podlahou, stejně tak jako sál vydlážděný kelheimským vápen- cem, odkud vedou dvoje velké dveře na zahradní schody umístěné před hlavním průčelím zámku. Na již dříve zmínovaný sál navazují tři velmi hezké, rozlehlé a parketami

vykládané velké pokoje; za nimi pak následují dva obyčejné pokoje a také komora a malá kuchyně. Dále jedna obyčejná velká místnost s malou komůrkou vydlážděnou cihlami, čtyři stejné pokoje spolu s malým předpokojem, prádelna s dřevěnými stropy, vedle mandlovna, panská kuchyně se dvěma pokoji, spíž a uhelna. Všechny tyto pokoje, kuchyně a mandlovna mají dobré stropy a jsou dobře zabezpečeny proti požáru.

V prvním patře vpravo od hlavního schodiště. Tři předpokoj s obyčejnou podlahou, pět velkých pokojů s parketami, zdi jsou opatřené velmi hezkými tapetami. Část z nich je vytápěna velmi drahými kamny, v ostatních jsou krby. Velký sál je krásně vymalován a podlaha je vyložena parketami. Z něj je možné vyjít na balkon umístěný v průčelí zámku. Dále zde jsou čtyři velké pokoje s parketovou podlahou, pět obyčejných větších či menších pokojů, dva obyčejné nebo hostinské pokoje, stejně tak jako další dva pokoje, které mají podlahu z prken. Dále koupelna, vedle které je umístěn kotel k ohřívání vody, spolu s toaletou a vedlejší místností, osm pokojů s parketami a výmalbou, které mají své vlastní vchody, dva pokoje pro hosty s parketovou podlahou a tapetami.

V podzemí. Nedaleko kuchyně jsou umístěny čtyři prostorné sklepy na uskladnění zeleniny na zimu. Velmi velký sklep na 2000 věder vína [tj. 113 172 l]. Stejně veliký je i naproti hlavnímu portálu.

Hezká konírna postavená z dobrého materiálu, kryta pálenou krytinou a zdobena štukami, ve které může být ustájeno 42 koní, jízdná stojící naproti zámku, s velmi vkusnou fasádou, s dobře zakonzervovanými stánky pro koně, jakož i k tomu příslušející místnosti k uložení koňských postrojů, byt se třemi pokoji, komorou, toaletou a sklepem, a dále tři nezaklenutá velmi prostorná a zastřešená stání pro vozy.⁸⁾

Stavební úpravy měly být na základě informací z mladší literatury realizovány podle návrhů císařského a pozdějšího liechtensteinského knížecího dvorního architekta Isidora Marcella Amada Gannevala (uváděn i jako Canevale), který zemřel v roce 1786. Případné a blíže nespecifikované stavební práce mimo jiné na zámku a na jízdně jsou doloženy k letům 1787–1789. V tomto dochovaném účetním materiálu je nicméně explicitně veden sochař a raně (neo)klasicistní architekt Benedikt Henrici (též Hainrizi), který za odvedenou práci dostal v roce 1787 zapláceno 900 zl.⁹⁾ Ten je navíc pokládán za autora návrhů podob interiéru (včetně Tyrkovského kabinetu).¹⁰⁾

Je tedy možné předpokládat, že nikoliv Ganneval, ale právě Henrici je autorem jak interiérové, tak exteriérové přestavby zámku, centrální rizalit zahradní fasády nevyjímaje. Daný háv zámecké budovy, který není možné považovat za ukázkou revoluční architektury, je v některých architektonických prvcích srovnatelný například se zámkem v Eisenstadtu, kde taktéž působil architekt Benedikt Henrici u knížete Esterházy před svou smrtí v 90. letech 18. století a kde, stejně jako například ve vídeňském městském paláci knížete Esterházy, došlo podle

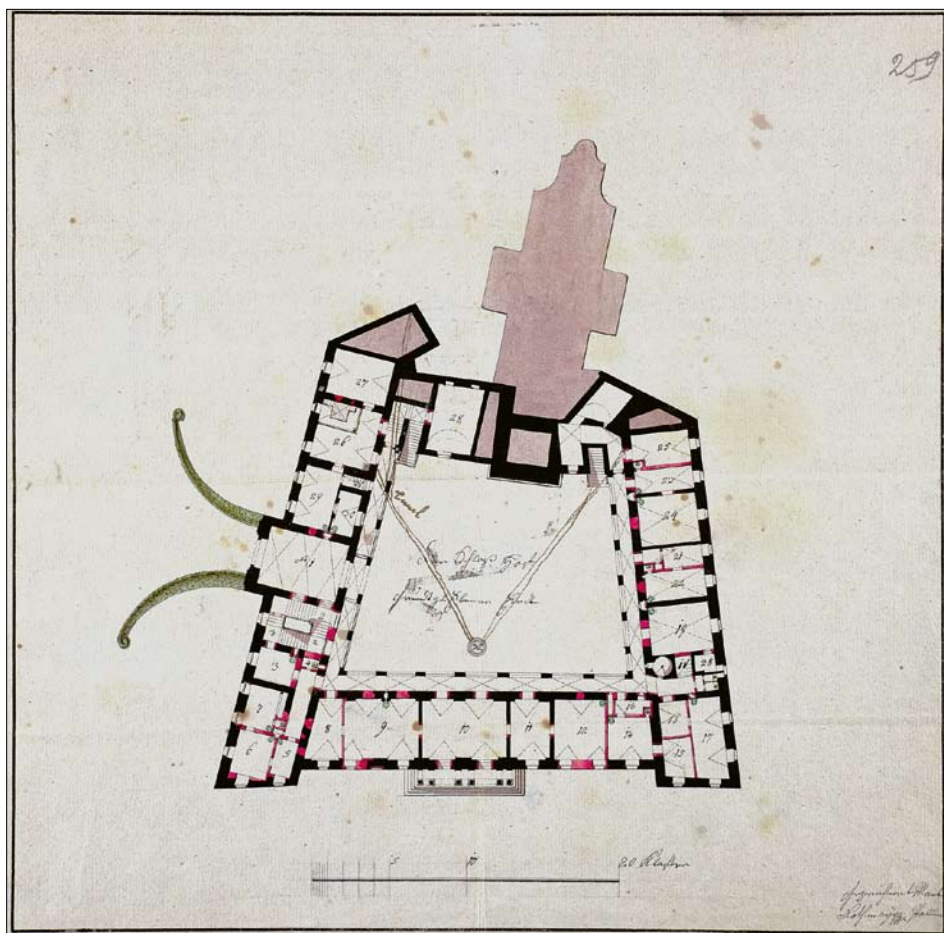
8) SL-HA, kart. H 2552, nefol., panství Loosdorf. Na tomto místě by rád autor poděkoval za pomoc s překlady Mgr. Věře Šustkové.

9) Tamtéž.

10) J. Kräftner ed., Die Schätze der Liechtenstein. Paläste, Gemälde, Skulpturen [Ausstellungskatalog Liechtenstein Museum Wien]. Wien–München 2013, s. 142–143.

Obr. 3: Loosdorf: a – celkový pohled na severní křídlo; b – střední rizalit západního čili zahradního křídla zámku; c – Jižní křídlo zámecké budovy; d – Nádvoří s barokní kašnou a kamennou sochou římského boha moří Neptuna; e – Interiér Tyrkyssového kabinetu s malovanými tapetami v (neo)klasickistním stylu, včetně f) detailu, stav 2016 a 2020.

Obr. 4: Loosdorf, půdorysný plán přízemí zámku od políra Martina Rothmayera, bez datace (LIECHTEN-STEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. PK 744).

architektonických plánů k přestavbě jak vnějších fasád, tak i k úpravě interiéru.¹¹⁾

Tyto blíže nespecifikované stavební práce v Loosdorfu vyšly za stavební materiál a odvedenou práci do konce roku 1789 vídeňskou knížecí a loosdorfskou pokladnu celkem na 70 487 zl. 9 krejcarů (dále jen kr.). Na nedatovaném kolorovaném plánu políra Martina Rothmayera jsou zachyceny stavební úpravy jednotlivých místností v přízemí zámku (včetně přepažení několika místností, umístění nových toalet, zazdění a vyzdění některých oken a dveří a osazení nových kamen vytápějících jednotlivé pokoje).¹²⁾

Vyjma stavebních rozpočtů jsou známá i jména řemeslníků a řemeslných mistrů, kteří během uvedených let na panství působili. Ať již šlo o ladendorfského tesařského mistra, zámečnického mistra Schrödera a Karga, jež byli vyplaceni za odvedenou práci částkou 788 zl. 51 kr. a 1 700 zl., stolařského mistra Siegla, který dostal zapláceno 1 300 zl., i stolaře Josepha Haußera, Kristopha Schöpfého a Vogla, vyplaceni 16 zl., 58 zl. a 2 750 zl. Kamenické práce byly v kompetenci mistra kameníka Brantnera a dvorního kamenického mistra Franze Jägera, kteří dostali z knížecí pokladny zapláceno 2 686 zl. 41 kr.

a 565 zl. 21 kr. Dále je uváděn i štukatér Orsati (plat: 570 zl. 22 kr.), lakýrník Franz Baron (93 zl.), malíř Jankofski (820 zl.), natěrač Pimeskern (834 zl.), kovář Kätzer (270 zl. 8 kr.), sochaři Vogel (68 zl. 12 kr.), Magis (zřejmě Johann Georg Magis; 568 zl.) a Joseph Schrott (28 zl.), kamnářský mistr Mer-shy (587 zl. 6 kr.), pozlacovač Anton Reil (57 zl.), s bronzem pracoval Dissold (300 zl.), zrcadla dodal Gärner (871 zl. 32 kr.) a plátna obchodník Krich (178 zl. 18 kr.).¹³⁾

Práce pokračovaly i v následujících letech, jak dokládají účty městského sklenářského mistra Josepha Höflinga či městského obchodníka Josepha Windbrechtingera. Druhý jmenovaný dodal dle výkazu z měsíce ledna 1792 latě na stavbu bednění k zámeckému balkónu. Dále řešil dodání dvou velkých zrcadel z pozůstalosti po faráři z nedalekého Falbachu tapetář Johann Straus. Na základě informací z účtu od Theresie Kristofové, tesařské mistryně z Loosdorfu, je zřejmé, že v roce 1792 bylo v zámeckém poko-

ji lokaje připraveno pro spaní služebnictva šest starých panských postelí a došlo k umístění dvou velkých skříní na oděvy, ve Žlutém pokoji došlo k připevnění špalírových latí a osazení čtyř supraport, ve Velkém společenském pokoji byly k zrcadlům přistaveny dva velké stoly a v pokoji kněžny byly k podlaze pořízeny jednotlivé kusy materiálu (patrně dřevěných kousků). Taktéž bylo nutné vyspravit díry v ložnici kněžny, k altánu byly přivezeny dveře a tři tvrdé římsové desky. Vše v hodnotě 7 zl. 12 kr., které zaplatil důchodní úřad panství Loosdorf.

K roku 1792 se dochoval rozpočet k voluptuáru, ze kterého je patrné, že hlavní finanční prostředky směřovaly do údržby nově založené tzv. anglické zahrady (Englischen Garthen), která byla v kompetenci zahradníka Karla Pilzingera (psán i jako Piltzinger). Kromě parkových úprav došlo k výstavbě nových ruin na tzv. Reithschmidten Bergu a grotty v anglické zahradě na tzv. Grottenbergu. (Šlo zřejmě o totožnou stavební úpravu jako v případě valtického zámeckého parku, kdy uměle navršený pahorek nazývaný Barnabášovým vrchem v sobě ukrýval umělou jeskyni dnes nazývanou Peklem.¹⁴⁾ Taktéž byl v rámci nové zahrady vysazen vinohrad a nové aleje, nevyjímaje 536 kusů mladých stromků u vchodu do areálu. Dále se opravovala struha u rybníka (včetně vyčištění a vyve-

11) S. Körner, Nikolaus II. Esterházy und die Kunst. Biografie eines mäschen Sammlers. Wien-Köln-Weimar 2013, s. 44–46. Za pomoc s překlady a interpretacemi autor dále děkuje Mgr. Daliboru Hodečkovi, PhDr. Tomáši Jeřábkoví a členům facebookové skupiny „Stavebněhistorický průzkum“.

12) SL-HA, Inv. Nr. PK [Plansammlung] 744, půdorysní řešení přízemí loosdorfského zámku, Martin Rothmayer, bez datace.

13) SL-HA, o. c. v pozn. 8.

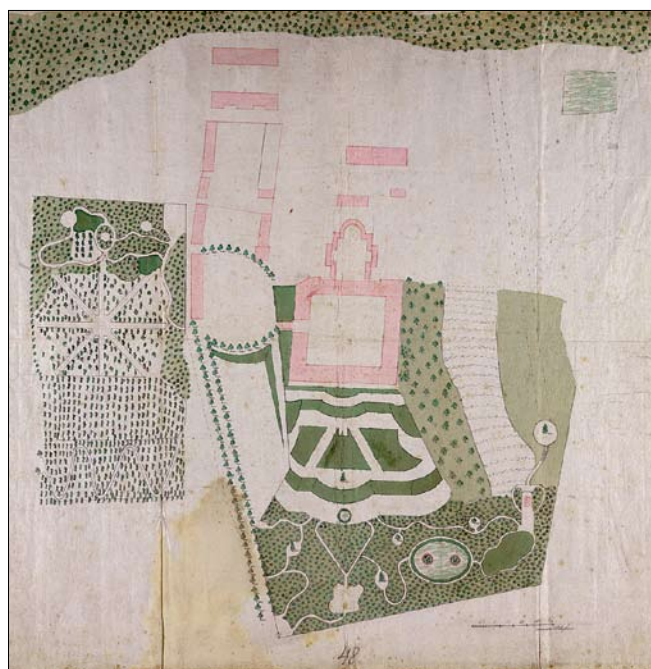
14) D. Lyčka, Gloriet a jiné zapomenuté stavby Lednicko-valtického areálu, in: Jižní Morava 51, sv. 54, Brno 2015, s. 198–217, zde s. 203–204.

zení kalů), řešil se rozvod vody z rezervoáru či byl zbudován v zahradě plot z latí. Blíže nespecifikované úpravy se týkaly i tzv. Jeskyně zatracenců (*Geloser Höhle*). Byl opravován dnes již taktéž neexistující altán, a to včetně baldachýnové střechy, která prošla konzervací proti dešti a sběhu před nadcházející zimou. Taktéž se řešila podlaha v jízdárně, oprava zámecké zdi, vyzdění krbu v blíže nespecifikované místnosti a kamna v pokoji lokaje. Podrobněji viz rozpočet:

Anglická zahrada	852 zl. 12 kr. 2 d.
Jeskyně zatracenců.....	142 zl. 41 kr.
Baldachýnová střecha altánu.....	75 zl. 39 kr.
Stavba altánu	57 zl. 12 kr.
Podlaha v jízdárně	38 zl. 37 kr. 2 d.
Jiné zednické práce.....	24 zl. 39 kr.
Jiné tesařské práce	23 zl. 1 kr.
Nákup stavebního materiálu	270 zl. 16 kr.
Nákup nábytku.....	33 zl. 4 kr.
Pomocné práce.....	376 zl. 11 kr.
Jiné výdaje.....	17 zl. 39 kr. 2 d.
Celkové výdaje za voluptuář	1911 zl. 12 kr. 2 d.
V Loosdorfu dne 31. prosince 1792 Joseph Johann Müller, hospodářský úředník.	

V případě okolní nově založené zahrady byl vedením pověřen Anton Mayla. Z jím schválených týdenních pracovních výkazů vyplývá, že například ve dnech od 2. do 7. ledna roku 1792 pracovalo na zámecké zahradě 3–5 dní 18 nádeníků za 12 kr. na den. Na konci měsíce ve dnech 23.–28. ledna již 16 nádeníků po dobu 4–6 dní za stejný plat. A například v měsíci březnu již 6 lidí po dobu 5–6 dní od 5. do 10. března za taktéž 12 kr. na den, ale od 20. do 25. srpna t. r. sice stejný počet nádeníků po dobu celých 6 dní, ale již za 15 kr. na den. Práce pokračovaly i v roce 1794 a v dalších letech.¹⁵⁾

Ve sbírkách Domácího archivu vládnoucích knížat z a na Liechtensteinu ve Vídni je uložen kolorovaný plán (bez datace a signatury) loosdorfské zámecké zahrady,¹⁶⁾ který pravděpodobně vznikl v době parkových úprav na začátku 90. let 18. století, a to patrně samotným loosdorfským zahradníkem Karlem Pilzingerem. Z něj je patrné, že se severním směrem nacházel vinohrad, v jehož východní části je vyznačeno osm pruhů, sbíhajících se do středu a tvořících obrazec hvězdy. Nechybí ani parková úprava se sítí klikatících se cest, se zatravněnými prostory a zákoutími. K zámku a hospodářským budovám směřuje hlavní alej. Pod zámkem se západním směrem nachází terasovitě řešená zámecká zahrada, obehnaná zdí. Hlavně v dolní části plánu je, podobně jako u vinohradu severním směrem, patrná parková úprava se záhony, zatravněnými plochami a hustší cestní sítí se zákoutími se stromy, vybízejícími k odpočinku. V jižní části (bez větší realizované nebo zamýšlené parkové úpravy) je naznačena plánovaná nová cesta (alej). Časově tyto úpravy korespondují například se stavebními a terénními úpravami Janova staršího bratra Aloise I. Josefa knížete z Liechtensteina v moravské

Obr. 5 Kolorovaný plán anglické zahrady v Loosdorfu, bez datace a signatury – zřejmě zahradník Karl Pil(t)zinger kolem roku 1792 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. PK 810).

Lednici. (Zde například došlo v letech 1794–1795 k výstavbě kamenného monopteru nazývaného Slunečním, Dianiným či Hvězdným chrámem. Ten byl středem místního parku nazývaného Hvězdou, ze kterého vybíhalo osm alejí. V roce 1795 byl realizován i Čínský pavilon a do roku 1804 skončily práce na Turecké neboli Babylonské věži – měšitě s minaretem.)¹⁷⁾

Častá vojenská tažení a aktivní vojenská knížete z Liechtensteina, která trvala až do roku 1810, byla příčinou nezbytnosti svěřit vedení panství do rukou schopných lidí, kterým mohl kníže důvěřovat. Na základě reskriptu z konce měsíce září tak byl ke dni 1. října 1797 jmenován Bernhard Petri kompetentním ředitelem knížecího (alodiálního) panství Loosdorf a statku Hagendorf.¹⁸⁾ A byl to právě Petri, který propašoval ze Španělska stádo ovcí merino jen s minimálními ztrátami, kdy zvířata byla hnána od Madridu směrem k Barceloně a přes Pyreneje k francouzskému Carcassonne, Avignonu a Lyonu až k Basileji. V Ulmu došlo k nalodění a po Dunaji se pokračovalo až do Stockerau a následně již znovu po pevnině na sever do Loosdorfu. Chov těchto ovcí, ceněných hlavně pro svou kvalitní vlnu, tvořil značný finanční kapitál knížete z Liechtensteina. Petri odcestoval v únoru 1803 a již 27. listopadu byl s většinou zakoupeného stáda zpět v Loosdorfu. O rok později, v červnu roku 1804 kníže prodal 143 kusů beranů a 92 kusů ovcí za 32214 zl., přičemž pořizovací cena kolem 416 kusů zvířat o rok dříve měla vyjít přibližně na 24000 zl.¹⁹⁾ Kromě chovu ovcí se pod Petriho vedením rozmohla výsadba a obchod s primárně rychle rostoucím trnovníkem akátem (*Robinia pseudoacacia*), ale i s javorem stříbrným (*Acer saccharinum*) a dalšími stromy. Taktéž byla nemalá snaha o modernizaci zemědělské výroby za

15) SL-HA, o. c. v pozn. 8.

16) SL-HA, Inv. Nr. PK 810, kolorovaný plán anglické zahrady v Loosdorfu, bez datace a signatury – pravděpodobně zahradník Karl Pil(t)zinger kolem roku 1792.

17) D. Lyčka, Zaniklé stavby lednického parku, in: RegioM: sborník Regionálního muzea v Mikulově 2014, Mikulov 2015, s. 51–76.

18) SL-HA, kart. H 2553, nefol., panství Loosdorf.

19) O. Criste, o. c. v pozn. 1, s. 159 a 240–246.

Obr. 6 Dnes náletovými dřevinami zarostlý obelisk, stojící uprostřed ohra-
dy pro krásy nedaleko zámecké budovy, stav 2016.

účelem vyššího výnosu obilovin a jiných plodin (například *Cyperus esculentus* či *Trifolium*).²⁰⁾

Z utilitárních staveb nemohla na panství chybět: sýp-
ka, mající tři oddělení o objemu 10 000–15 000 měřic zr-
na, tj. 614 870–922 305 l zrna. Stáje pro koně určené pro
hospodářské účely a k nim příslušející kůlny a zásobníky
na obilí a zaklenutý sklep v Loosdorfu. Dále byt úředníka,
ke kterému náležela lisovna a zaklenutý sklep. Budova
kanceláře, ve které byly zároveň umístěny a zařízeny byty
výběřčího daní, purkrabího, soudního sluhy a vězení zem-
ského soudu. Ale hlavně loosdorfský ovčín ve Winkelauer-
ském dvoře, včetně k němu náležejícího bytu pro ovčáka,
sýpky, mlátičky a stáje pro 800 kusů ovcí. A podobně jako
v pozdějších letech na jiných knížecích panstvích, i zde byl
součástí hospodářského dvora (ovčína) salet, ze kterého
byl výhled na okolní plantáže.²¹⁾ Další ovčiny se nacházely
v obci Ungerndorfu, ke kterému patřil byt ovčáka, seníky

20) J. K. Lübeck ed., *Patriotisches Wochenblatt für Ungern. Zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse und zur Beförderung alles Guten und Nützlichen. Für Leser aus allen Ständen. II. Band. Pesth 1804.* Zde: Fragment aus dem Tagebuch eines Reisenden. Ueber die Land-
wirthschaft zu Loosdorf in Niederösterreich. *Patriotisches Wochen-*
blatt für Ungern, Nr. 20, 16. 5. 1804, s. 161–181. Srov. M. Vařeka,
Proces modernizace zemědělství v Rakouském Slezsku v letech
1742–1848. Ostrava 2018, s. 93, 113 a 144.

21) D. Lyčka, *Hardtmuthův Trajánův sloup, Kornhäuselův letohrádek na*
Schüttlu a Engelova dostavba Rybníčního zámku a výstavba saletů
poplužních dvorů: Historie zaniklých a nerealizovaných staveb kní-
žete z Liechtensteina, Průzkumy památek XXVI, č. 2, 2019, s. 47–66.

Obr. 7 a) Celkový pohled na Janův hrad (Hanselburg), b) interiér zřejmě Ry-
tířského sálu v přízemí kruhové centrální věže s dnes již špatně identifikov-
vatelnou výzdobou a c) pohled na ruinu nárožního pavilonu, stav 2020.

z pevného stavebního materiálu, ale primárně stáj pro 1 000–1 200 kusů ovcí, v Hagendorfu a v Gaubitschu, kdy ve druhém jmenovaném se nacházela prostorná stáj pro 6 000–7 000 kusů ovcí, byt a seník.²²⁾

Ředitel loosdorfského panství a zároveň zahradní architekt Bernhard Petri byl rovněž autorem přírodně-krajinářského parku (nikoli původní starší anglické zahrady) kolem zámecké budovy, s hustou sítí cest „...různě zakřivených, křížících se a na konci se potkávajících v jednom bodě“. Zde nechyběla ani z kamenů postavená grotta se zdánlivě porostlým mechem, za kterou se nacházel vodopád, z něhož voda tekla do dvou rybníků se dřevěnými mosty. A na toto krajinářské dílo navazovala kuchyňská zahrada.²³⁾

Z finančních prostředků Jana Josefa knížete z Liechtensteina byly v pomyslném areálu sahajícím od Loodorfu po dnešní město Laa an der Thaya, realizovány též voluptuární stavby. Byl tak postaven Janův hrad, či nově zakomponován obelisk. Kromě toho byla vybudována dnes již neexistující poustevna s kapličkou, ve které byly dva velmi pěkně vymalované pokoje opatřené parketovou podlahou. A právě tak v současnosti již zaniklá rozměrná stavba uhlířské chýše, stávající na mýtině v lese v Eichelfeldu, v interiéru napodobující stan tureckého paši. A Dianin chrám stojící na nivních loukách u obce Fallbach s přízemním sálem a s bytem hajného a odchovnou bažantů a koroptví s výběhem.²⁴⁾ Absenci ruin středověkého obranného sídla kníže z Liechtensteina vyřešil koupí hradu v Laa a následnou stavbou romantizujících ruin Janova hradu (viz dále). Kdy ale jednotlivé drobné odpočinkové stavby vznikly a podle plánů kterého architekta, není možné jednoznačně říci.

S totožně pojmenovanými stavbami se v pozdějších letech mohl návštěvník setkat i na jiných knížecích panstvích. Poustevna tak nechyběla v tehdy ještě dolnorakouském zámeckém parku ve Valticích nebo ve Sparbachu (oba objekty dnes již neexistují).²⁵⁾ V dolnorakouském Sparbachu se dodnes stále rovněž nachází romantizující kamenná ruina Uhlířské chýše s vyhlídkovou věží, na katastrální mapě z roku 1818 ale pojmenovaná jako Johannstein neboli Janův kámen. A stejně tak i zde stával antikizující Dianin chrám. (Šlo o otevřenou stavbu s 12 dórskými sloupy nesoucími po obvodu kladí s vlysem zakončeným tympanonem a sedlovou střechou, která vznikla podle plánů knížecího stavebního ředitele a architekta Josepha Hardtmutha v letech 1810–1811.) A římské bohyni lovu byl také zasvěcen lovecký zámek v podobě triumfálního oblouku v Bořím lese u Valtic, zvaný Rendez-vous.²⁶⁾

JANŮV HRAD

„Janův hrad tyčící se nad Winkelauerským dvorem, který byl postaven podle vzoru starých rytířských hradů z dávných dob, se nevyznačuje jen svým zvláštním způsobem stavby, nýbrž také svou úplně neobvyklou polohou. Z jeho nejvyššího vrcholku spočine oko na malebně se rozkládajícím horizontu, který vypadá, jako by jej namaloval umný štětec toho nejšikovnějšího malíře. V přízemí jsou zvenčí naskládány kameny, které nemají žádný symetrický systém, a tak vypadají, jako by byly uloženy bez ladu a skladu. Hezky vytapetovaný a parketovou podlahou opatřený předpokoj přechází do dvou nádherných přízemních sálů. Jeden z nich je postaven v kruhové formě a druhý ve formě čtverce. Vyzdobeny jsou z části uměleckými malbami nebo tapetami. V nejvyšším patře je rovněž kruhový a uměleckými malbami zdobený pokoj. Dále ve zmenšeném měřítku k tomu náležející maštál pro 4 koně.“²⁷⁾

Na základě místní tradice, až téměř novodobé pověsti, měl být obelisk vztyčen na počest narození Janova nejstaršího syna Aloise v roce 1796. Přesto však je obelisk zaznačen na prvním vojenském mapování z let 1773–1781 a půjde tedy o monument, jehož vznik předcházela parkovým úpravám Jana Josefa knížete z Liechtensteina. Ruiny Janova hradu (*Johannesburg* či *Hansenburg*, dnes *Hanselburg*) měly naproti tomu vzniknout jako narozeninový dar Janovy manželky Josefy Sofie kněžny z Liechtensteina, rozené lankraběnky z Fürstenberg-Weitry v roce 1800 a měly sloužit jakožto místo k odpočinku při pořádání parforsních honů. Během stavebních prací se využily pozůstatky loveckého domu či tzv. starého zámku. (Dnes je kolem stavby patrný příkop.) V archivních materiálech se podařilo objevit pouze zmínku o novostavbě blíže nespecifikovaných ruin na Reithschmidten Bergu v roce 1792.²⁸⁾

Loosdorfský Janův hrad se dnes nachází na zalesněném kopci 320 m. n. m a byl vystavěn z lomového kamene s příměsí cihel. Jádrem celé stavby tvoří centrální patrová kruhová věž se dvěma vchody a se čtyřmi velkými klenuťmi okenními otvory v přízemí a s gotickými okny s lomenými oblouky v horním patře. Přízemní prostor je zaklenut kupolí a zřejmě plnil funkci hlavního společenského sálu v podobě Rytířské síně, jak dokládají pozůstatky dekorativně vymalované omítky s již téměř nerozpoznatelnými postavami pravděpodobně rytířů nebo středověkých/raně novověkých vojevůdců. Nejvyšší patro sloužilo jako rozhledna do okolní krajiny. Na centrální část navazují ze severozápadu a z jihovýchodu po jednom křídle o čtyřúhelníkovém půdorysu předpokoj a druhý pokoj, architektonicky i stavebně řešené totožně (s užitím lomového kamene a cihel, okna i vchody s klenuťmi a lomenými oblouky). Objekt byl původně zastřešen, nechyběla parketová podlaha, kamna k vytápění a na stěnách se nacházela tapetová výzdoba či iluzivní výmalba.

K jihovýchodnímu křídlu (předpokoj) je prvním ze dvou oblouků severním směrem připojen i menší prostor o obdélníkovém půdorysu (zřejmě zmíněná maštál) s dochovaným gotizujícím vstupním vchodem a imitací středověké střílny v zadní stěně této přístavby. Zde se pravděpodobně nacházela i toaleta. V pořadí druhým obloukem

22) SL-HA, o. c. v pozn. 8.

23) Tamtéž.

24) Tamtéž.

25) SL-HA, Inv. Nr. PK 359, kolorovaný Plan des hochfürstl. Johann Liechtensteinischen Lust und Naturgarten zu Feldsberg od inženýra Laurenze Vogela b. d., po roce 1805.

26) D. Lyčka, Kolonáda Reistna, Rendez-vous a lovecké zámeky Pohansko a Lány: vznik a význam Hardtmuthových staveb v Lednicko-valtickém areálu, Průzkumy památek XXVI, č. 1, 2019, s. 85–102; týž, Hadersfeld s hradem Greifenstein a Liechtenstein-Sparbach – historie dolnorakouských parků za Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina, Průzkumy památek XXVII, č. 1, 2020, s. 79–110.

27) SL-HA, o. c. v pozn. 8 (překlad).

28) Viz pozn. 5.

Obr. 8 Janův hrad u moravské Lednice, kvaš, Franz Ferdinand Runk 1818 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. GR 622).

je následně propojen i menší nárožní pavilon o čtyřúhelníkovém půdorysu, kdy v každé ze stěn je proražen okení nebo vstupní otvor. Ten byl původně taktéž v interiéru iluzivně vymalován, zastřešen a vytápěn. A aby se docílilo jisté osové souměrnosti celé stavby, k již zmíněnému jihovýchodnímu křídlu (předpokojí) přiléhá i jižním směrem jediný oblouk, který ale již není ukončen žádným pavilonelem. Janův hrad tedy původně nepohybně plnil funkci jak loveckého voluptuárního objektu během parforsních honů, tak i rozhledny s výhledem do okolní krajiny.

Větší a okázalejší umělé ruiny středověkého Janova hradu (*Hanzenburgu*) si nechal kníže Jan I. Josef vystavět u Lednice na Moravě. Stavba na bažinatém terénu vznikla podle plánů architekta a knížecího stavebního ředitele Josepha Hardtmutha v letech 1807–1810. I proto je nekriticky Hardtmuth uváděn jako autor staršího Janohradu u Loosdorfu. Stavební práce na moravském objektu u řeky Dyje probíhaly od roku 1807, přičemž značná část prací byla hotova již v roce 1808. (Ekonomická a provozní stránka byla v kompetenci stavebního dohláze Josepha Poppelacka.) Vše pak bylo dokončeno a následně schváleno do roku 1810, přičemž celkové stavební práce vyšly minimálně na 175 000 zl.²⁹⁾ Iluzi středověku měl umocnit i samotný mobiliář. Z Hardtmuthovy poznámky z roku 1812 je zřejmé, že hrad „z 12. století“ měl být pojat mnohem velkoryseji, ale z důvodu zásahu samotného knížete Jana došlo k následné úpravě stavebního projektu.³⁰⁾ Jedním ze vzorových objektů tohoto typu mohl být i v historizujícím stylu vybudovaný Franzenburg v císařském zámeckém parku v Laxenburgu.³¹⁾ Lednický Janův

hrad je stavbou postavenou přibližně na čtvercovém půdorysu, sestávající pouze z obdélníkového vstupního křídla a velkého nádvoří, které je obehnané obvodovou zdí, v každém rohu pak zakončeno obytnou věží.³²⁾ Při stavbě byl využit místní stavební materiál, a to hlavně lomový vápencový a pískovcový kámen, doplněný cihlami.³³⁾ Podobně postupoval Hardtmuth i na jiných knížecích panstvích. U hradu-pevnosti Liechtenstein mezi dolnorakouskými obcemi Maria Enzersdorf a Hinterbrühl, kdy byl taktéž místní lomový kámen využit při stavbě amfiteátru (*Amphitheater, Kolosseum* 1810–1811) a Černé věže (*Schwarzer Turm, Wartthurm, Wachtthurm, runder Turm* 1808–1810). Nebo taktéž architekti Joseph Leistler a Johann Baptist (uváděn též jako

Franz) Honegger v případě Římské čili Španělské zdi (*Römerwand, Spanische Wand*) po roce 1826.³⁴⁾

Rovněž na konci jihozápadním směrem vedené pohledové osy od loosdorfského zámku byl v blíže neurčitým roce v zámeckém parku vystavěn z lomového kamene a cihel kruhový, uzavřený pavilon. (Severním směrem stál na konci další pohledové osy obelisk.) Tato odpočinková stavba, zakončená šindelovou cibulovitou střechou nad kopulí, byla v interiéru zdobena rozetami v kazetovém iluzivním rámování a na stěnách mezi třemi okenními otvory a vstupními dveřmi rostlinnými motivy, které jsou patrné dodnes.

V dochovaném, avšak značně torzovitým spisovém materiálu jsou loosdorfské voluptuární stavby zmíněné ve zprávě, vypracované Petrim dne 11. února 1803. Z ní mimo jiné vyplývá, že některé objekty již existovaly, neboť měl stolař vyrobit a následně mělo dojít k umístění dvou kusů bíle natřených lavic u Dianina chrámu. Další tři kusy lavic se měly umístit u poustevny a dvě zeleně natřené lavice se měly po jedné umístit u velkého odpočinkového místa a u buku v přilehlém lese. Dále měla být přemístěna kamna z Janova hradu do poustevny a u poustevny mělo dojít i k úpravě dveří a na části pozemku pod ní mě-

29) SL-HA, fond Hofkanzlei (dále jen HK), Alte Registratur, fasc. E2-11/74, nefol., panství Lednice – Janův hrad 1807.

30) G. Wilhelm, Joseph Hardtmuth 1758–1816. Architekt und Erfinder. Wien-Köln 1990, s. 92–96 a 103–105. Srov. SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. B-3/52, nefol. Vzájemná korespondence mezi architektem Hardtmuthem a Janem I. Josefem knížetem z Liechtensteina z 1812.

31) G. Hajós ed., Der Malerische Landschaftspark in Laxenburg bei Wien. Wien-Köln-Weimar 2006, s. 191–200; J. Kräftner ed., Oasen der Stille. Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa [Ausstellungskatalog Liechtenstein Museum Wien]. Wien-München 2008, s. 71–77. Inspiračním zdrojem mimo gotické domy např. v německém Wörlitz mohl být i Strawberry Hill House v Anglii či umělé ruiny zříceniny zámku u Nogentu nad Seinou aj.

32) MZA, fond F 115 Liechtensteinský stavební úřad Lednice, plán, inv. č. 4376, půdorys přízemí Janova hradu u Lednice, tuš, černě kolorováno, bez datace a signatury; inv. č. 4377, půdorys prvního poschodí Janova hradu, tuš, černě kolorováno, bez datace a signatury; inv. č. 4378, půdorys přízemí Janova hradu, kolorováno, bez datace a signatury, v inventáři fondu vše datováno kolem roku 1810.

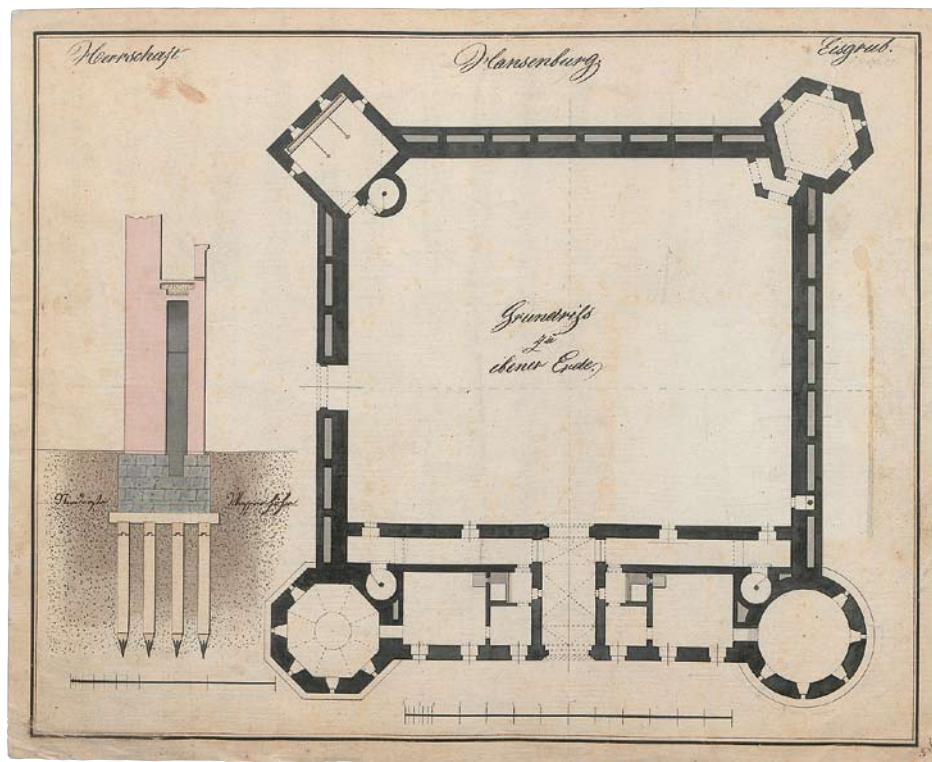
33) D. Černoušková – P. Borský, Janův hrad v Lednicko-valtickém areálu, Průzkumy památek IV, č. 2, 1997, s. 115–122.

34) D. Lyčka, 2020, o. c. v pozn. 26.

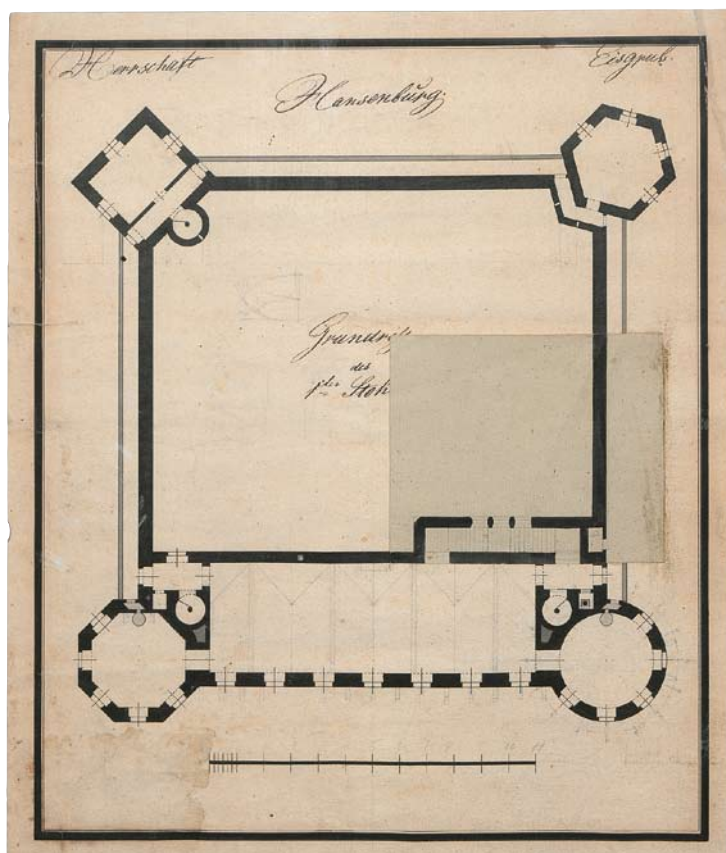
la vzniknout louka. V případě Janova hradu a poustevny bylo ještě nutné opravit podklad podlahy. U hlavní brány v Laa měla být horní část obvodové chodby opatřena bedněním. V zámku v Loosdorfu měl být vylepšen Winkelauerský pokoj. V neposlední řadě měl kníže schválit zasláný rozpočet nářezských prací na voluptuárních stavbách.³⁵⁾

Nutné renovační práce jsou následně doloženy ze zprávy břeclavského inspektorátu, pod který panství Loosdorf v letech 1806–1810 spadalo, vypracované tamtéž dne 23. srpna 1807. Z ní je patrné, že byl vyhotoven a zaslán rozpočet na opravu a následné navoskování podlah voluptuárních staveb v Loosdorfu (explicitně je v přípisu uveden Janův hrad a poustevna). Práce měl provést loosdorfský tesařský mistr a knížecí podlahář. V roce 1809 se zase řešily navržené opravy střechy zámku, jízďárny, stodoly ve vsi Ungerndorfu a mostů.³⁶⁾

Vyjma anglické zahrady (parku), kuchyňské zahrady a sadu se v Loosdorfu nacházela i plantáž s exotickými rostlinami. Tu koncem měsíce září roku 1807 osobně navštívil valtický dvorní zahradník Joseph Liefka, aby zhodnotil a doporučil další a lepší pěstitelské postupy a rostliny mohly být následně určeny primárně k distribuci. Právě Liefka se jakožto kompetentní osoba díky svým zkušenostem hlavně z totožných plantáží v Lednici a ve Valticích se vyjádřil i ke stavu té v Loosdorfu, čemuž odpovídá i sepsání obsáhlejší zprávy ve Valticích dne 3. října 1807. Vše následně podléhalo schválení druhého knížecího hospodářského rady Bernharda Petriho.³⁷⁾ Loosdorfský park a zahrady měl tehdy již na starosti zahradník Franz Nechansky, který byl do Loosdorfu přeložen v roce 1805.³⁸⁾ Do této doby působil jako zahradník u valtického

Obr. 9 Pro srovnání půdorysní plán přízemí Janova hradu (již bez dodatečně přilepené navrhované varianty s vnějším schodištěm a jihovýchodní branou) od architekta Josepha Hardtmutha, bez datace a signatury (MZA, fond F 115, inv. č. 4376)

Obr. 10 Půdorysní plán 1. patra Janova hradu, půdorys patra, včetně dodatečně přilepené navrhované varianty s vnějším schodištěm, bez datace a signatury (MZA, fond F 115, inv. č. 4377)

35) SL-HA, o. c. v pozn. 8. Též měla být latěmi z Vídně obehnaná horní část Winkelauerské lesní školky. A latěmi měla být upevněna celá nová lesní školka a lesní topolová školka. Dále se měla například na určitých místech vysázet akátová semena, poslat obilí do Laa an der Thaya, nebo pronajmout místo před obydlím hlídače aj.

36) SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. L5-11/17, nefol., inspektorát Břeclav – panství Loosdorf 1807–1809. Po reorganizaci inspektorátů na začátku roku 1810 byl Loosdorf zařazen pod inspektorát ve Wilfersdorfu.

37) Tamtéž.

38) Tamtéž, fasc. G4/39, nefol., záležitosti zámeckého parku ve Valticích. Dopis informující o přeložení zahradníka Franze Nechanského do Loosdorfu byl sepsán Theobaldem Walaschekem z Walberga ve Vídni dne 16. 5. 1805 a schválen samotným knížetem.

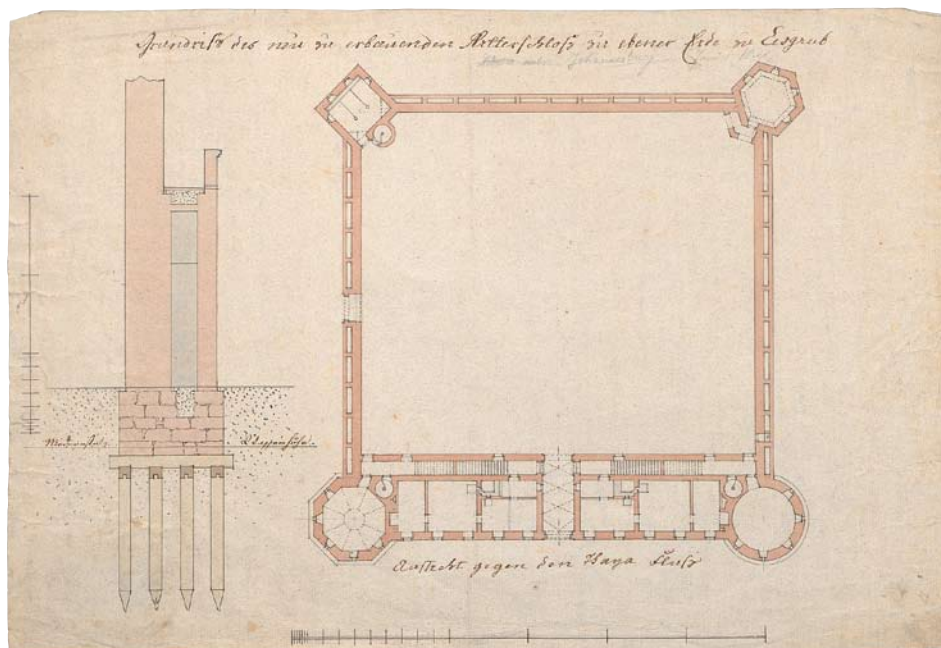
zámečku Belveder a je znám jako autor minimálně jednoho ze tří dochovaných plánů okolních parkových úprav. Po prodeji dolnorakouského panství je doloženo jeho působení na moravských Nových Zámcích u Litovle na knížecím panství Úsov.³⁹⁾

HRAD V LAA AN DER THAYA

„Hrad v Laa an der Thaya, daleko převyšuje svou hodnotu pro svou blízkost a výhodnou polohu k Loosdorfu. Ve stylu středověké pevnosti byl nákladně vystavěn teprve před několika lety. Uvnitř výše jmenované nemovitosti jsou pokoje v prvním a druhém patře zařízeny podle nejvzácnějších vzorů středověku. Malby a parketové podlahy jsou vhodně a dobře ošetřeny. V přízemí se nachází hradní vězení ponořené v hrůzostrašné temnotě. V matném světle lampy působí tak věrohodně, že přítomným hrůzou naskakuje studený pot při představě blížícího se soudu a v chřestění těžkých řetězů se zdá, že je slyšet zoufalé vzdychání obviněných nebo viníků. Pokoje dvou naproti sobě stojících věží jsou spojeny prostřednictvím dobře udržované chodby a bdi nad touto společnou zemí.“⁴⁰⁾

Dolnorakouský hrad Láva čili Laa (Laaer Burg an der Thaya) se nachází ve stejnojmenném městě u státní hranice s Českou republikou. První písemná zmínka pochází z 12. století, o tři století později došlo k jeho rozšíření. Z důvodu své strategické polohy na zemské hranici často měnil, podobně jako zámek v Loosdorfu, své majitele a byl nejednou dobyt, mimo jiné vojsky Matyáše Korvína nebo Švédy za třicetileté války. Jak bylo uvedeno výše, na přelomu 18. a 19. století byl ve vlastnictví Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina, který jej prodal v roce 1810 i s velkostatkem Loosdorf a statkem Hagendorf vídeňskému měšťanu Michaelovi Hengelmüllerovi.⁴¹⁾ Dnes patří objekt městu Laa.⁴²⁾

Zpočátku byl hrad na čtyřúhelníkovém půdorysu součástí hradebního opevnění v severovýchodním rohu vnitřního města. Jeho hlavní dominantou je pětipodlažní obranná věž ve tvaru máselnice v jihozápadním rohu z 15. století. Ta původně sloužila k obraně pod sebou stojící brány a jako místo posledního útočiště obránců hradu. Z věže dodnes vede na nádvoří původní portál ze stejné doby. Výrazným architektonickým prvkem jsou pozůstatky

Obr. 11: Půdorysní plán přízemí nově stavěného rytířského [Janova] hradu u Lednice, včetně návrhu se schodišti do patra v obou ramenech chodby vstupního křídla, bez datace a signatury (MZA, fond F 115, inv. č. 4378)

Obr. 12 V loosdorfském zámeckém parku stojící pavilon se šindelovou cibulovou střechou, stav 2020.

dochovaného původního vnějšího krytého ochozu. Navíc akvarel z počátku 19. století dokládá, že i tato věž sloužila jako rozhledna do okolní krajiny u řeky Dyje. A jak vyplývá z citace výše, nikoliv až za Hengelmüllera,⁴³⁾ ale již za knížete z Liechtensteina byl interiér upraven a iluzivně vymalován do podoby kamenných bloků žaláře v prvním patře. A stejně tak i do podoby jakési studovny, obývacího pokoje či apartmánu ve stylu biedermeieru (iluzivní gotická architektura, obrazy a mapa zdánlivě pověšeny na stěnách, ale i závěsy u okna s čabrakami) ve druhém patře a salónku či útulného šenku (Trinkstube) ve třetím

43) Na Hengelmüllera, jakožto realizátora stavebních úprav, odkazují na hradě dostupné turistické průvodce. Autor hrad navštívil v měsíci srpnu roku 2020.

39) L. Křesadlová, Zahradníci v Lednicko-valtickém areálu a jejich vliv na podobu zahradních úprav na přelomu 18. a 19. století, Zprávy památkové péče 79, č. 1, 2019, s. 3–13.

40) SL-HA, o. c. v pozn. 8 (překlad).

41) M. A. Eißl, Landwirthschaftliche Reisebemerkingen im Vaterlande, vo, M.A. Eißl, fürstl. Sinzendorfschem Wirthschaftsdirector ect., Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, Nr. 70, Dezember 1818, s. 556–560, cit. s. 558.

42) R. Fürnkranz, Die Burg und der Schloßanger: ein Beitrag zur Laaer Stadtgeschichte (= Kulturhefte Laa Nr. 25). Laa/Thaya 2003.

Obr. 13, 14 Pohledy na hrad v Laa an der Thaya/v Lávě nad Dyjí před a po stavebních úpravách na přelomu 18. a 19. století, skeny akvarelů, bez datace a signatury – kolem roku 1750 a 1800 (NÖ Landesbibliothek, Topographische Sammlung, Sign. 18.571 a 18.573)

patře. (Ve čtvrtém patře se do dnešního dne dochovaly pouze fragmenty původně velmi světlé nástěnné malby, vytvářející snad iluzi gotického svatostánku.) Taktéž ve stejném časovém období prošel hrad gotizující úpravou, včetně budování umělých portálů a osazení některých oken s lomenými oblouky ve vyšších patrech. Na nádvoří byly následně k okolním zdem s cimbuřím v blíže nedatovaných letech přistavěny dvoupatrové budovy s pultovými střechami. Kolem hradu nechyběly obranné vodní příkopy a vstup byl možný po mostě skrze bránu, přičemž vše zaniklo a bylo zasypáno v poslední třetině 19. století. V severovýchodním rohu objektu se nachází nižší hranolová věž, nejstarší část hradu, jež měla být v polovině 15. století zvýšena o 8 metrů. Vyjma hradu Laa došlo po roce 1805 k úpravám a v duchu tehdejší doby ke gotizují-

cím přestavbám i dalších středověkých staveb na knížecích panstvích. Vedle dolnorakouského hradu-pevnosti Liechtenstein u obce Maria Enzersdorfu šlo i o Johannstein u Sparbachu, Greifenstein či Mödling. I zde docházelo k výmalbě interiérů do podoby hradních vězení, místnosti byly vybaveny nábytkem v gotizujícím stylu, případně nechyběly rodové galerie. A mimo uměle vystavěné ruiny dvou Janových hradů byla z knížecí pokladny realizována stavba dnes již neexistujícího Fénixova hradu, stejně tak zříceniny na kopci Kirchkogelu (jednalo se Annin hrad na dnešním Hirschkogelu; neexistuje), nedaleko zmíněného hradu-pevnosti Liechtenstein v Dolních Rakousích. Stranou nezůstala ani moravská sídla, ať již šlo o zámek v Břeclavi nebo o Nový hrad u Olomučan.⁴⁵⁾

TURECKÝ SRÁZ U GLEISSENFELDU (U HRADU SEEBENSTEINU)

„Seebensteinský Turecký sráz, poblíž místního hradu, je velmi vysoký a strmý skalní svah, na jehož úpatí pěnivě šumí řeka Pitten, do níž byli Turci, kteří byli u Leobersdorfu falckrabětem Fridrichem poraženi a v blízkém borovém lese u Vídeňského Nového Města statečným štýrským rytířem Katzianerem zcela roztrženi, rozhněvanými rolníky v roce 1532 svrženi dolů. Dané místo nechal Jan kníže z Liechtensteina ozdobit tureckými ruinami se dvěma pozlacenými púlměsíci, které se však, jakožto moderní ruina, na toto klasické místo nehodí.“⁴⁶⁾

tensteina ozdobit tureckými ruinami se dvěma pozlacenými púlměsíci, které se však, jakožto moderní ruina, na toto klasické místo nehodí.⁴⁶⁾

A jestliže dolnorakouský Loosdorf byl prvním místem realizace voluptuárních staveb Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina, tak naopak jedna z posledních kratochvilných staveb jižně od Dunaje byla vystavěna asi

44) E. Benesch a kol., o. c. v pozn. 7, s. 624; R. Büttner – R. Madritsch, o. c. v pozn. 5, s. 175–177. Srov. G. Clam Martinic, o. c. v pozn. 5, s. 149; burgen-austria.com (online), dostupné na: <http://www.burgen-austria.com/archive.php?> [citováno 3. 6. 2020].

45) D. Černoušková – P. Borský – K. Maráz, Stavební vývoj břeclavského zámku, Průzkumy památek II, č. 1, 1995, s. 100–108; D. Lyčka, o. c. v pozn. 26.

46) F. Schweickhardt, Ritter von Sickingen, Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens, durch umfassende Beschreibung aller Burgen, Schlösser, Herrschaften, Städte, Märkte, Dörfer, Rotten ect. ect. VI. Band. Wien 1833, s. 67 (překlad).

Obr. 15: a) Pohled na hrad (Laaer Burg an der Thaya) s věží ve tvaru máselnice, b) hradní nádvoří, d) hradní vězení v prvním patře, e) studovna či obývací pokoj ve druhém patře vyhlídkové věže, a c) pohled z hradní věže (v severovýchodním rohu objektu se nachází nejstarší část hradu - nižší hranolová věž, ke které přiléhá původní hradní palác), stav 2020.

2 kilometry od hradu Seebensteinu. Zdejší panství s hradem a s dnes již neexistujícím zámek Wildenstein zakoupil kníže z Liechtensteina od dědiců hraběte z Pergenu v roce 1824.⁴⁷⁾ Zde podle plá-

47) Niederösterreichisches Landesarchiv Sankt Pölten (NÖLA), fond Akten des Herrschaftsarchivs Anspang [HA Anspang], kart. 59, nefol., předávací protokol panství Seebenstein Janovi knížeti z a na Liechtensteinu 1824; J. von Falke, o. c. v pozn. 1, s. 334, autor uvádí jako prodejce Gabrielu hraběnkou z Pergenu.

nů architekta Josepha Leistera vznikly v polovině 20. let 19. století u obce Gleißenfeld umělé ruiny Tureckého srázu (*Türkensturz* 1824/1825). Objekt s prvky gotické architektury (lomený oblouk), očividně vnímané jakožto „německý“ sloh, byl z místního lomového kamene záměrně vystavěn na úbočí skalnatého kopce ve výšce 614 m n. m.⁴⁸⁾ Navíc u této stavby hraje jakousi symboliku číslo 3. Celý objekt se skládá ze tří částí. Hlavní část je tvořená otevřenou, v průměru úzkou kuželovitou (strážní), věží, se třemi okenními otvory, nad kterými je stejný počet střílén a kordonová římsa. K věži zprava i zleva přiléhá zdívo, tvořené především třemi oblouky, skrz které bylo a je možné taktéž obdivovat okolní krajinu. Celá centrální část Tureckého srázu tak působí jako pozůstatek středověké obytné části obranného sídla s úzkou strážní věží, dnes zakončenou symbolickým islámským půlměsícem. Severně se na nejvyšším místě nachází volně stojící gotizující věž, vystavěná do půlkruhu s užitím lomeného oblouku, a to v případě vstupu na skalnatou vyhlídkovou plošinu a u dvou okenních otvorů. Jižním směrem se naopak na nejnižším místě celého objektu záměrně nachází torzo oblouku, plnící funkci výhledového okna do krajiny. (Podobný architektonický prvek nazývaný Brýle se nachází i u Černé věže nedaleko hradu-pevnosti Liechtenstein.⁴⁹⁾ Turecký sráz, jako i další stavby na jiných liechtensteinských panstvích, byl rozhlednou s výhledem do údolí řeky Pitten a na Vídeňské Alpy Dolních Rakous. Taktéž je ale zároveň místem paměti na turecké války, a tedy jde o stavbu patriotistickou, znovu odkazující k minulosti a k obraně Vídně a křesťanské Evropy proti osmanskému nebezpečí, dle legend přímo k roku 1532, a v nespolední řadě odkazující i na stavební činnost knížete z Liechtensteina.⁵⁰⁾

Obr. 16: Tzv. Turecký sráz (*Türkensturz*) nad obcí Gleißenfeld nedaleko hradu Seebensteinu v NÖ, stav 2020.

ZÁVĚR

Dolnorakouské panství Loosdorf se statkem Hagendorf a s hradem v Laa an der Thaya byl prvním místem, kde Jan (I.) Josef kníže z Liechtensteina realizoval stavební, krajinářskou a hospodářskou činnost, která byla po roce 1805 uplatňována i na dalších knížecích panstvích. Přestavba zámku pravděpodobně zcela podle plánů architekta Benedikta Henriciho či realizace anglické zahrady zřejmě dle návrhů knížecího zahradníka Karla Pil(t)zinger je časově shodná s úpravou lednické zahrady jeho staršího bratra Aloise I. Josefa knížete z Liechtensteina. V něčem ji dokonce předchází. V Janově anglické zahradě tak již kolem roku 1792 nechyběla grotta, došlo k výstavbě ruin na Reithschmidten Bergu, ale i k úpravě Jeskyně zatracenců. Loosdorf byl zároveň prvním místem okolních krajinářských úprav a chovem ovcí merino. Vše ve spojitosti s osobou ředitele knížecího panství Loosdorf a statku Hagendorf Bernhardem Petrim, který oficiálně vstoupil do knížecích služeb dne 1. října 1797.

Co se týče voluptuárních staveb, tak i zde se objevuje stejné schéma, které bylo po roce 1805 uplatněno i na dalších knížecích panstvích. Došlo k výstavbě již neexistující poustevny, uhlířské chýše a Dianina chrámu. Taktéž byl do parkových úprav zakomponován zřejmě starší monument v podobě obelisku a vystavěn ze smíšeného zdíva Janův hrad, jenž měl napodobovat středověké opevněné sídlo. V případě původně středověkého dolnorakouského hradu v Laa došlo již za knížete z Liechtensteina na přelomu 18. a 19. století ke gotizujícím úpravám, spojeným s výmalbou a úpravou interiérů obranné věže ve tvaru máselnice. Tedy dříve, než uvádí současná literatura a propagační materiály v souvislosti s osobou vídeňského měšťana Michaela Hengelmüllera. Podobné stavební postupy pak byly využity i při realizaci ruin Tureckého srázu u obce Gleißenfeldu, pár kilometrů jižněji od hradu Seebensteinu. Loosdorfské panství bylo prvním počínem

48) M. Schwarz, Fürst Johann I. von Liechtenstein und die romantische Landschaftsinszenierung im südlichen Niederösterreich. *Natur und Kunst. Kunsthistorisches Jahrbuch Graz*, Band 23. 1987, s. 146–165, zde s. 158. Legenda říká, že osmanské Turky vyhnali stateční farmáři z údolí řeky Pitten. Malá skupina z nich se ocitla v lese poblíž Seebensteinu. Když se dostali až na kopec, objevila se jim v cestě žena (údajně sama Panna Marie). Vojáci se domnívali, že bude pro ně snadnou kořistí a začali ji pronásledovat. Dostali se až na okraj skály, kde se jim žena ztratila (či uskočila stranou), zatímco její pronásledovatelé spadli do propasti, až na jediného jezdce, který následně povypřáhl daný příběh. Jiná verze vypráví o vojenských úspěších císařských vojsk proti Osmanům u Leobersdorfu. Opět část nepřátelského vojska uprchla a dostala se až do oblasti kolem Seebensteinu, kde drancovali a dokonce některé rolníky upálili v hořící budově. Statečný rolnický chlapec však stačil další rolníky varovat před hrozícím nebezpečím. Ti dokonce na nepřítele zaútočili a vyhnali je. Osmané při ústupu v ranní mlze zpozorovali strmý svah příliš pozdě – pád z nich nikdo nepřežil.

49) R. Gröninger – Ch. Hlavac, Die Landschaftsgestaltung durch Fürst Johann I. von Liechtenstein, Hinterbrühl – Maria Enzersdorf a. G. – Mödling (Niederösterreich): Historische Recherche und Bestandsanalyse. Wien 2014, s. 99–102.

50) Srov. P. Aichinger-Rosenberger a kol., Niederösterreich südlich der Donau (= Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs). Horn-Wien 2003, s. 528.

vojáka Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina a je tedy i jakýmsi klíčem k možnému lepšímu pochopení a interpretování dalších knížecích parků a areálů v Dolních Rakousích, na Moravě a v Čechách, vznikajících téměř současně po roce 1805.

Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci projektu NAKI II Hardtmuth: od uhlu k tužkařskému impériu (DG18P02OVV003), který v letech 2018–2022 realizují Národní technické muzeum, Národní zemědělské muzeum a Národní památkový ústav.

MGR. ET MGR. DANIEL LYČKA: STUDENT DOKTORSKÉHO STUDIA NA HISTORICKÉM ÚSTAVU FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY V BRNĚ
LYCKADA@SEZNAM.CZ

PRAMENY

- NÖLA Sankt Pölten, fond Akten des Herrschaftsarchivs Anspang [HA Anspang], kart. 59.
SL-HA, fond Herrschaftsarchivalien, kart. H 2551.
SL-HA, fond Herrschaftsarchivalien, kart. H 2552.
SL-HA, fond Herrschaftsarchivalien, kart. H 2553.
SL-HA, fond Hofkanzlei, Alte Registratur, fasc. B-3/52.
SL-HA, fond Hofkanzlei, Alte Registratur, fasc. E2-11/74.
SL-HA, fond Hofkanzlei, Alte Registratur, fasc. G4/39.
SL-HA, fond Hofkanzlei, Alte Registratur, fasc. L5-11/17.
SL-HA, Inv. Nr. GR 622.
SL-HA, Inv. Nr. PK [Plansammlung] 744.
SL-HA, Inv. Nr. PK [Plansammlung] 810.
MZA Brno, fond F 94 Velkostatek Valtice, kart. 156.
MZA Brno, fond F 115 Liechtensteinský stavební úřad Lednice, plán, inv. č. 4376.
MZA Brno, fond F 115 Liechtensteinský stavební úřad Lednice, plán, inv. č. 4377.
MZA Brno, fond F 115 Liechtensteinský stavební úřad Lednice, plán, inv. č. 4378.

LITERATURA

- Aichinger-Rosenberger, P. a kol. 2003: Niederösterreich südlich der Donau (= Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs). Horn-Wien.
Benesch, E. a kol. 1990: Niederösterreich nördlich der Donau (= Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs). Wien.
Büttner, R. – Madritsch, R. 1987: Burgen und Schlösser in Niederösterreich. Vom Bisamberg bis Laa/Thaya. Wien.
Criste, O. 1905: Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein. Eine Biographie. Wien.
Černoušková, D. – Borský, P. 1997: Janův hrad v Lednicko-valtickém areálu, Průzkumy památek IV, č. 2, s. 115–122.
Černoušková, D. – Borský, P. – Maráz, K. 1995: Stavební vývoj břevlanského zámku, Průzkumy památek II, č. 1, s. 100–108.
Eiřl, M.A. 1818: Landwirthschaftliche Reisebemerkungen im Vaterlande, vo, M.A. Eiřl, fürstl. Sinzendorfschem Wirthschaftsdirector ect., Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, Nr. 70, Dezember 1818, s. 556–560.
Falke, J. von 1882: Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. III. Band. Wien.
Führnkranz, R. 2003: Die Burg und der Schloßanger: ein Beitrag zur Laaer Stadtgeschichte (= Kulturhefte Laa Nr. 25). Laa/Thaya.
Gröninger, R. – Hlavac, Ch. 2014: Die Landschaftsgestaltung durch Fürst

- Johann I. von Liechtenstein, Hinterbrühl – Maria Enzersdorf a. G. – Mödling (Niederösterreich): Historische Recherche und Bestandsanalyse. Wien.
Hajós, G. ed. 2006: Der Malerische Landschaftspark in Laxenburg bei Wien. Wien-Köln-Weimar.
Jurende, C. J. ed. 1814: Wie der Fürst Johann von und zu Liechtenstein schon in den drey ersten Jahren seiner Regierung durch neue majestätische Gebäude, durch reizende Natur und Kunstanlagen seine Herrschaften in Mähren und Oestreich verschönert hat. Redlicher Verkündiger. Ein Archiv des Mannigfaltigen und Interessanten, Nr. 26, May 1814, s. 405–411.
Körner, S. 2013: Nikolaus II. Esterházy und die Kunst. Biografie eines manischen Sammlers. Wien-Köln-Weimar.
Kräftner, J. ed. 2008: Oasen der Stille. Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa. [Ausstellungskatalog Liechtenstein Museum Wien.] Wien-München.
Kräftner J. ed. 2013: Die Schätze der Liechtenstein. Paläste, Gemälde, Skulpturen. [Ausstellungskatalog Liechtenstein Museum Wien.] Wien-München.
Křesadlová, L. 2019: Zahradníci v Lednicko-valtickém areálu a jejich vliv na podobu zahradních úprav na přelomu 18. a 19. století, Zprávy památkové péče 79, č. 1, s. 3–13.
Lübeck, J. K. ed. 1804: Patriotisches Wochenblatt für Ungern. Zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse und zur Beförderung alles Guten und Nützlichen. Für Leser aus allen Ständen. II. Band. Pesth 1804, s. 161–181.
Lyčka, D. 2020: Hadersfeld s hradem Greifenstein a Liechtenstein-Sparbach – historie dolnorakouských parků za Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina, Průzkumy památek XXVII, č. 1, s. 79–110.
Lyčka, D. 2019a: Hardtmuthův Trajánův sloup, Kornhäuselův letohrádek na Schüttlu a Engelova dostavba Rybníčního zámku a výstavba saletů poplužních dvorů: Historie zaniklých a nerealizovaných staveb knížete z Liechtensteina, Průzkumy památek XXVI, č. 2, s. 47–66.
Lyčka, D. 2019 b: Kolonáda Reistna, Rendez-vous a lovecké zámeky Pohansko a Lány: vznik a význam Hardtmuthových staveb v Lednicko-valtickém areálu, Průzkumy památek XXVI, č. 1, s. 85–102.
Lyčka, D. 2019c: Voják, hospodář a stavitel polní maršál Jan I. Josef kníže z Liechtensteina 1760–1836, in: S. M. Petrovitová ed., Liechtenštajnské knížectví a jeho knížecí domov von und zu Liechtenstein v kontexte našich dějin a současnosti. Konference konaná dne 17. 9. 2019 v Holíci nad Moravou. Bratislava, s. 67–86.
Lyčka, D. 2015: Gloriet a jiné zapomenuté stavby Lednicko-valtického areálu, in: Jižní Morava 51, sv. 54, Brno, s. 198–217.
Lyčka, D. 2015: Zaniklé stavby lednického parku, in: RegioM: sborník Regionálního muzea v Mikulově 2014, Mikulov 2015, s. 51–76.
Martinic, G. Clam 1992: Österreichisches Burgenlexikon: Burgen und Ruinen, Ansitze, Schlösser und Palais. Linz.
Oberhammer, E. 1985: Liechtenstein, Johann I. Fürst von und zu, in: Neue Deutsche Biographie 14, s. 519.
Schweickhardt, F., Ritter von Sickingen 1833: Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens, durch umfassende Beschreibung aller Burgen, Schlösser, Herrschaften, Städte, Märkte, Dörfer, Rotten ect. ect. VI. Band. Wien.
Schwarz, M. 1987: Fürst Johann I. von Liechtenstein und die romantische Landschaftsinszenierung im südlichen Niederösterreich. Natur und Kunst. Kunsthistorisches Jahrbuch Graz, Band 23, s. 146–165.
Vařeka, M. 2018: Proces modernizace zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1742–1848. Ostrava.
Wilhelm, G. 1990: Joseph Hardtmuth 1758–1816. Architekt und Erfinder. Wien-Köln.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- burgen-austria.com (online), dostupné na: <http://www.burgen-austria.com/archive.php>
Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein (online), dostupné na: https://historisches-lexikon.li/Liechtenstein,_Johann_I._Josef_von

LOOSDORF MIT DER BURG IN LAA AN DER THAYA IN NIEDERÖSTERREICH UNTER JOHANN (I.) JOSEPH FÜRSTEN VON LIECHTENSTEIN IN DEN JAHREN 1781–1810

„Die allode niederösterreichische Herrschaft Loosdorf mit dem Gut Hagendorf und der Burg Laa an der Thaya war der erste Ort, wo Fürst Johann (I.) Joseph von Liechtenstein jene bauliche, landschaftsformende und wirtschaftlich gestaltende Tätigkeit ausübte, die nach seiner Übernahme der Regierung im Jahr 1805 in den großen Domänen des Majorats zur Geltung gebracht wurde. Der klassizistische Umbau des Schlosses erfolgte wohl im ganzen Ausmaß nach Plänen des Architekten Benedikt Henrici. Eine englische Gartenanlage entstand, die später der naturlandschaftliche Park ersetzte, in dem sich gegen 1792 auch eine hier eingebaute Grotte befand. Man erbaute neue Ruinen am sog. Reithschmidtenberg und legte eine Grotte an. Loosdorf war somit der erste Ort einer umfassenden Landschaftsgestaltung und ausserdem der Zucht der berühmten spanischen Merinoschafe. Alle diese Maßnahmen erfolgten unter der Ägide des fürstlichen Wirtschaftsrates und Güterdirektors Bernhard Petri, der am 1. Oktober 1797 in fürstliche Dienste getreten war. Man führte Voluptuarbauten aus, wie z. B. die nicht mehr vorhandene „Einöde“, die sog. Köhlerhütte und den Dianatempel. In die Parkgestaltung wurde auch ein offenbar älteres Monument in Gestalt eines Obeliskens und die aus dem gemischten Mauerwerk aus Ziegeln und Bruchstein erbaute, den Eindruck eines befestigten mittelalterlichen Sitzes erweckende Hanselburg integriert. Johann I. ließ sich ausserdem eine andere, größere sowie prächtigere „Hanselburg“ unweit von Lednice in Mähren (Eisgrub, Bez. Břeclav [Lundenburg]) erbauen. Ähnliche Bauvorgänge lassen sich danach auch bei der Ausführung der Ruinen des sog. Türkensturzes bei Seebenstein (NÖ) beobachten.

Im Fall der ursprünglich mittelalterlichen Burg Laa an der Thaya in Niederösterreich wurden um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts gotisierende Umgestaltungen durchgeführt, zusammen mit Umbauten des Objekts, seiner Ausmalung und Innenraumgestaltung. Die Herrschaft Loosdorf stellt somit auch einen gewissen Schlüssel zum möglichen besseren Begreifen und Deuten weiterer Parkanlagen und Areale Johanns I. Joseph von Liechtenstein in Niederösterreich, Mähren und Böhmen dar.“

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Schloss Loosdorf in Niederösterreich mit Umgebung, Aquarell, Ludwig Seitle gegen 1865 (NÖ Landesbibliothek St. Pölten, Topographische Sammlung, Sign. 30.449).

Abb. 2: Loosdorf, Frontseite der Pfarrkirche der Allerheiligsten Dreifaltigkeit, Zustand 2016 (alle Fotos D. Lyčka).

Abb. 3: Loosdorf, Schloss: a – Nordflügel, Gesamtansicht; b – Mittelrisalit des West oder Gartenflügels; c – Südflügel; d – Schlosshof mit Barock-

brunnen und Steinfigur Neptuns; e – sog. Türkisskabinett, Inneres mit gemalten Tapeten im (neo-)klassizistischen Stil; f – Detail, Zustand 2016 und 2020.

Abb. 4: Loosdorf, Schloss, Grundriss von Erdgeschoss, Plan vom Palier Martin Rothmayer, ohne Datierung (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. PK 744).

Abb. 5: Loosdorf, englischer Garten, kolorierter Plan ohne Datierung und Signatur – wohl vom Gärtner Karl Pil(t)zinger um 1792 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. PK 810).

Abb. 6: Loosdorf, der vom Anflug umgebene Obelisk, inmitten des Viehhofs unweit vom Schlossgebäude stehend, Zustand 2016.

Abb. 7: Loosdorf: a – Hanselburg, Gesamtansicht; b – Inneres wohl des Rittersaals im Erdgeschoss des runden Turms mit der heute schon schwierig identifizierbaren Ausschmückung; c – Ansicht der Eckpavillonruine, Zustand 2020.

Abb. 8: Lednice (Eisgrub, Bez. Břeclav [Lundenburg]), Hansenburg, Franz Ferdinand Runk 1818 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv. Nr. GR 622).

Abb. 9: Zum Vergleich: Hansenburg, Grundrissplan vom Erdgeschoss (ohne den nachträglich angeklebten Variantenentwurf mit Außenstiegen und Südosttor), Architekt Joseph Hardtmuth, ohne Datierung und Signatur (MZA Brno [Mährisches Landesarchiv Brunn], Archivgut F 115, Inv.-Nr. 4376).

Abb. 10: Hansenburg, Grundrissplan vom Erdgeschoss mit dem nachträglich angeklebten Variantenentwurf mit Außenstiegen, ohne Datierung und Signatur (MZA Brno, Archivgut F 115, Inv.-Nr. 4377).

Abb. 11: Grundriss des neu zu erbauenden Ritterschloß zu ebener Erde zu Eisgrub, samt dem Entwurf mit den Stiegen ins Obergeschoss in beiden Armen des Eingangsflügelgangs, ohne Datierung und Signatur (MZA, Archivgut F 115, Inv.-Nr. 4378).

Abb. 12: Loosdorf, Schlosspark, Pavillon mit Schindeldach, Zustand 2020.

Abb. 13–14: Laaer Burg an der Thaya, Ansichten aus der Zeit vor und nach den Baueingriffen um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. Scans von Aquarellzeichnungen, ohne Datierung und Signatur, gegen 1750, gegen 1800 (NÖ Landesbibliothek, Topographische Sammlung, Sign. 18.571 a 18.573).

Abb. 15: Laaer Burg an der Thaya, a – die Burg mit Butterfaßturm; b – Burghof; c – Ansicht der Burg vom Burgturm (in der Nordostecke der Anlage befindet sich der älteste Teil der Burg – der niedrigere quadratische Turm, an den der ursprüngliche Burgpalas angelegt war); d – Burgkerker im ersten Obergeschoss; e – Studienraum oder Wohnstube im zweiten Obergeschoss des Aussichts- (Butterfaß-)turms, Zustand 2020.

Abb. 16: Der sog. Türkensturz über dem Dorf Gleißfeld bei der Burg Seebenstein, Zustand 2020.

(Übersetzung J. Noll)